LUONTOPANEELIN LAUSUNTO KOSKIEN VALTIONEUVOSTON TULEVAISUUSSELONTEON ENSIMMÄISTÄ OSAA: STRATEGINEN TOIMINTAYMPÄRISTÖANALYYSI SEKÄ SKENAARIOITA VUOTEEN 2045

Luontopaneeli kiittää ympäristövaliokuntaa lausuntopyynnöstä koskien valtioneuvoston tulevaisuusselonteon strategista toimintaympäristöanalyysia sekä skenaarioita vuoteen 2045.

Tulevaisuusskenaario esittelee neljä mahdollista tulevaisuuden kuvaa, joissa esitellään suomalaista yhteiskuntaa osana globaalia maailmaa. Polut eri skenaarioihin ovat uskottavasti esitettyjä. Vaikka skenaarioissa korostuu globaalin kehityksen merkitys Suomen tulevaisuudelle, tuodaan hyvin esiin, että Suomi voi omilla valinnoillaan ja toimillaan sekä päätöksenteon suunnalla vaikuttaa merkittävästi kehityskulkuihin.

Selonteossa esitetään hyvin, miten ihmisen hyvinvoinnin, taloudellisen ja sosiaalisen kestävyyden ehtona on ekologinen kestävyys. Kaikki ihmiselämän keskeiset tarpeet ja järjestelmät pohjaavat lopulta luonnon tarjoamiin ekosysteemipalveluihin ja luonnonvaroihin. Uhkina on nostettu vahvasti esille luonnonvarojen rajallisuus ja ylikulutus. Tämä on ensiarvoisen tärkeää, sillä ihmiskunta on jo pitkään ylittänyt suuren osan planetaarisista rajoista. Kilpailu luonnonvaroista on keskeinen taloudellinen muutostekijä, joka itsessään kiihdyttää myös ilmastonmuutosta ja luontokatoa.

Selonteossa käy ilmi, että luonnon köyhtymisen pysäyttäminen ja monimuotoisuuden turvaaminen on ehto ekologisen kestävyyden ja siis kaikkiaan kestävän tulevaisuuden toteutumiselle. Ymmärrys luonnon monimuotoisuuden kytköksistä ihmisen järjestelmiin lisääntyy jatkuvasti ja kaikissa kuviteltavissa olevissa tulevaisuuksissa luonnon monimuotoisuudesta voi katsoa olevan ihmiskunnalle myös hyötyjä, joita ei vielä pystytä tunnistamaan.

Luontopaneeli kiittää siitä, että tulevaisuusselonteossa nostetaan esille myös tieteelliseen ajatteluun ja tutkimukseen kohdistuva kasvava paine, jossa tieteen viestejä ja riippumattomuutta kyseenalaistetaan. Disinformaation merkitys lyhyen aikavälin riskinä nousee esille myös esimerkiksi Maailman Talousfoorumin globaaliriskiraportissa vuodelta 2025.

Suomen luonnon uhanalaistumiskehitystä ei ole saatu pysäytettyä, mikä on merkittävä haaste Suomen tulevaisuudelle. Luonnon köyhtyminen vaarantaa yhteiskunnan hyvinvoinnin, talouden, terveyden ja turvallisuuden. Luonnon köyhtyminen toimii ilmastonmuutoksen tapaan merkittävänä muuttoliikeen ajurina tulevaisuudessa (ympäristöpakolaisuus ja sen vaikutukset yhteiskunnalliseen vakauteen), mikä tulee huomioida tarkasti tulevaisuuspohdinnoissa.

Suomi on viimeisten vuosien aikana pudonnut tieteen riippumattomuutta mittaavassa kansainvälisessä vertailussa, mikä korostaa tietoon liittyviä riskejä, jotka selonteossa tunnistetaankin. Tieteelliseen työhön kohdistuu Suomessa myös aiempaa enemmän häirintää, mikä haastaa tutkijoiden työtä.

Kokonaiskestävyys toteutuu parhaiten ensimmäisessä Yhteistyön maailmaksi nimetyssä skenaariossa. Tässä skenaariossa kestävyyden ulottuvuudet toteutuvat ja ihmisen toiminta on sovitettu maapallon kantokyvyn rajoihin. Skenaariossa riskit Suomen yhteiskunnalle ja hyvinvoinnille ovat selkeästi pienemmät kuin muissa skenaarioissa. Selonteossa on esitelty uskottavasti vaadittavia päätöksiä ja sitoumuksia, joita tällä skenaariopolulla vaaditaan sekä eritelty riskejä, jotka johtavat maailmaan, jossa kokonaiskestävyyden mahdollisuudet ovat romahtaneet.

Selonteossa korostuu, että tulevaisuuden luonnonvarojen kestävään käyttöön perustuvan sosiaalisesti ja ekologisesti kestävän yhteiskunnan rakentuminen vaatii, että tänä päivänä pidetään kiinni ympäristösopimusten sitoumuksista ja panostetaan koulutukseen ja tieteeseen.

Alempana lausunnossa on eritelty huomioita koskien eri skenaarioita.

Tarvitsemme laajasti jaetun vision ihmisen ja luonnon yhteishyvinvoinnista ohjaamaan hallinnonalojen työtä yhteiskunnan toimintaa

Tulevaisuusselonteon skenaariotarkastelu osoittaa, että luonnon köyhtymisen pysäyttäminen on edellytys kokonaiskestävyyden toteutumiseksi ja ihmisten hyvinvoinnin turvaamiseksi tulevaisuudessa. Luontopaneeli on peräänkuuluttanut yhdessä sovitun ja laajasti jaetun vision tarvetta, jotta pystymme suuntaamaan kaiken yhteiskunnallisen toiminnan johdonmukaisesti toivottuun tulevaisuuden kuvaan vievälle polulle. Vision tulisi sisältää myös jaettu ymmärrys suomalaisen luonnon toivotusta tilasta, mikä auttaisi löytämään ratkaisuja luonnon turvaamiseksi ja sovittamaan yhteen esimerkiksi elinkeinotoimintaan, kaavoitukseen ja luonnonsuojeluun liittyviä ristiriitoja. Yhteinen visio tukisi sekä politiikkajohdonmukaisuutta – eli päätösten, strategioiden ja lainsäädännön sisäistä yhtenäisyyttä yhdellä politiikkasektorilla – että eri politiikkasektorien yhteensopivuutta ja synergioita. Tätä visiota vasten voidaan järjestelmällisesti peilata julkisten investointien ja menojen ilmasto- ja luontovaikutuksia ja jaetun tulevaisuudenkuvan saavuttamista. Visiotyön luontevin toteuttaja olisi parlamentaarinen ryhmä, johon kuuluisi edustajia kaikista eduskuntaryhmistä. Työtä olisi ensiarvoisen tärkeää tehdä yhteistyössä eri hallinnonalojen asiantuntijoiden ja tiedeyhteisön kanssa.

Tulevaisuusselonteko voisi tarjota pohjan yhteisen vision synnyttämiseen. Selonteossa todetaankin, että ”Suomi tarvitsee yhteisen poliittisen tahtotilan Suomen kehityksen ja yhteiskunnallisen kestävyysmurroksen suunnasta.” Ja tähän liittyen, ”politiikkaintegraatiota ja siltoja eri ministeriöiden, toimialojen ja ohjelmien välille tulee vahvistaa”. Yhteinen toivottu tulevaisuudenkuva voitaisiin pyrkiä löytämään eri skenaarioita tarkastelemalla, valitsemalla niistä jokin tai yhteensovittamalla eri skenaarioiden elementtejä toivotuksi tulevaisuudenkuvaksi.

Kriittistä toivotun tulevaisuudenkuvan saavuttamisen kannalta on, miten vakavasti tulevaisuusselonteossakin esitettyihin riskeihin ja toisaalta vaadittuun politiikkajohdonmukaisuuteen suhtaudutaan. Kestävyysmurros luo myös ristiriitoja ja oikeudenmukaisuuteen liittyviä kysymyksiä, joita selonteossa tulisi käsitellä laajemmin. Ilman selkeää ristiriitoihin pureutuvaa prosessia kaikkia yhteiskunnan toimintoja on kenties mahdotonta suunnata johdonmukaisesti kohti kestävyysmurrosta. On siis tarvetta tarkentaa ja perata sektorien välisen kokonaiskestävyyden käsitettä sovellettuna kaikkiin skenaarioihin lähtötaso huomioiden. Esimerkiksi puolustusmenojen joka tapauksessa kasvaessa olisi syytä aiempaa vahvemmin tarkastella puolustuksen synergioita (ristiriitoja ja hyödyntämismahdollisuuksia) muihin yhteiskunnallisiin tarpeisiin ja kriittisiin sektoreihin nähden.

Tulevaisuusselonteon taustaksi järjestetyissä Tulevaisuusdialogeissa korostui suomalaisen luonnon ja koulutuksen keskeinen merkitys sekä kansallisen identiteetin että hyvinvoinnin perustana. Keskusteluissa myös yhteiskunnan resilienssin ja selviytymiskyvyn perusta oli ymmärretty hyvin: ”Keskustelujen perusteella yhteiskunnallinen resilienssi ja selviytymiskyky rakentuvat yhteisten arvojen ja laajasti tärkeinä pidettyjen tekijöiden, kuten luonnon arvostamisen, hyvinvointivaltion sekä tasa-arvoisen koulutusjärjestelmän varaan”. Luontopaneeli tukee ajatusta vakiinnuttaa vastaavat keskustelut osaksi yhteiskunnallista keskustelukulttuuria, mikä voisi tukea myös yhteisen vision löytämistä ja tavoittelua.

Huomioita eri skenaarioista

Yhteistyön maailma 2045:

Yhteistyön maailmassa talouden perustana luonnonvarojen kestävä käyttö, vihreä siirtymä on tapahtunut sosiaalisesti ja ekologisesti kestävästi, yhteiskuntien toiminta toimii planetaarisissa rajoissa, materiaalinen kulutus on merkittävästi vähentynyt ja luottamus tieteeseen on korkeaa. Skenaariossa EU:n biodiversiteettistrategia 2030, ennallistamisasetuksen ja yritysten kestävyyttä edellyttävän sääntelyn toimeenpano vievät jäsenmaita vauhdilla kohti luonnon kokonaisheikentymättömyyttä. Metsien laajempi rooli ekosysteemipalveluiden tuottajana on ymmärretty, ruuantuotanto on kestävämpää ja luonnon parantunut tila vähentää pandemioihin sekä ruoka- ja vesijärjestelmiin, terveyteen ja yleiseen hyvinvointiin liittyviä riskejä.

Mahdollisuuksiksi Suomelle tunnistetaan mm. turvallisuus, puhdas luonto ja toimivat luonnon ekosysteemipalvelut, koulutus, hyvinvointiyhteiskunta ja demokratiamalli, jotka takaavat Suomelle kilpailuetua ja ”pehmeää” valtaa. Suomen vahvuudet liittyvät etenkin korkeaan teknologiseen osaamiseen sekä mm. ennallistamiseen, luontokadon hillitsemiseen sekä vesistöjen tilan parantamiseen liittyvään erityisosaamiseen ja biotuotteiden jalostusarvon kasvuun.

Riskeiksi Suomelle tunnistetaan, että luonnonvarojen kestävään käyttöön ja ympäristön heikkenevään tilaan ei kiinnitetä riittävästi huomiota, vaan tuudittaudutaan uskoon, että Suomi osaa hoitaa luontopääomaansa. Tämä on todellinen riski, mikä näkyy mm. tieteellisen tiedon vähättelyssä ja eräänlaisessa luontokatodenialismissa yhteiskunnassamme. Selonteossa todetaan, että liiallinen turvallisuudentunne voi johtaa varautumisen laiminlyöntiin ja puutteelliset panostukset oppimiseen ja koulutusjärjestelmään voivat johtaa Suomen koulutustason jäämiseen yhä pahemmin jälkeen kärkimaista.

Jotta Yhteistyön maailman kaltainen tulevaisuudenkuva voi toteutua, on varautuminen riskeihin aloitettava ajoissa. Jos luonto köyhtyy entisestään, on se yhä vaikeampi saada elpymään ja köyhtyminen voi johtaa ekosysteemien resilienssien murenemiseen. Mitä pidempään viivytellään ja jatketaan luonnon heikentämistä, sen vaikeammaksi tilanne muodostuu.

Riskejä torjutaan selonteon mukaan mm. sillä, että Suomi sitoutuu ja sitouttaa myös muita maita vahvasti kestävään kehitykseen, teknologia valjastetaan ratkaisemaan yhteiskunnallisia haasteita, kuten ilmastonmuutosta ja luontokatoa. Luonnon monimuotoisuuden edistämiseksi vahvistetaan taloudellisia ohjauskeinoja. Koulutukseen panostetaan.

Teknojättien maailma 2045:

Teknojättien maailman skenaarion keskiössä on teknologinen kehitys ja tekoälyn aikaansaamat mullistukset moninapaisessa maailmassa. Skenaariossa ei ole aivan selvää, missä määrin ekologinen kestävyys toteutuu ja onko ilmastonmuutoksen ja luontokadon pysäyttämisessä onnistuttu. Sosiaalisesti yhteiskunnat voivat olla vahvastikin eriytyneitä ja skenaario sisältää mm. rikollisuuteen ja eriarvoistumiseen liittyviä sosiaalisia riskejä. Tässäkin skenaariossa oleellista on, että ekologisen kestävyyden saavuttamiseksi kansainvälisistä ympäristösitoumuksista pidetään johdonmukaisesti kiinni. Skenaariossa pidetään kiinni ja kehitetään edelleen EU:n hyviä malleja yhteisten ympäristönormien luonnissa ja toimeenpanossa ja kestävään biotalouteen ja kiertotalouteen panostetaan.

Luontopaneeli katsoo, että teknologiseen kehitykseen liittyen Suomen tulisi laatia johdonmukainen strategia suhteessa runsaasti luonnonvaroja, maata tai energiaa hyödyntäviin hankkeisiin, kuten datakeskushankkeisiin.

Blokkien maailma 2045:

Blokkien maailmassa ilmasto- ja luontosopimuksissa on epäonnistuttu. Ilmastonmuutokseen edes jossain määrin sopeutuneissa ja ei-sopeutuneissa valtioissa on isot erot, mikä johtaa ympäristöpakolaisuuden valtavaan määrään. Sotilaallinen varustautuminen vaatii yhä enemmän luonnonvaroja ja luonnonvaroista käydään kiristyvää kilpailua, mikä tarkoittaa, että luonnonvaroja on yhä vähemmän käytettäväksi ihmisten ja muun elämän välttämättömiin tarpeisiin.

Skenaariossa luonnon kantokyky tulee väistämättä vastaan, mikä johtaa murtuvaan maailmaan.

Tämän skenaarion toteutumisen riski on todellinen. Riskien hallinnassa korostetaan koulutuksen, osaamisen ja luottamuksen säilyttämisen merkitystä, ympäristökasvatuksen ja -viestinnän tärkeyttä, ilmastotyön edistämistä laajassa yhteistyössä sekä kiertotalouteen, omavaraisuuteen ja korkean jalostusarvon teknologiaan panostamista.

Murtuva maailma 2045:

Murtuvassa maailmassa ekologinen romahdus romahduttaa samanaikaisesti sosiaalisen ja taloudellisen järjestelmän. Skenaariossa tunnistetaan hyvin, että hyvinvointi, kestävyys ja yhteiskuntarauha ovat riippuvaisia ekologisesta järjestelmästä. Skenaarion kuvauksessa uskalletaan katsoa suoraan, mihin kehitys voi johtaa, jos yhteisen suunnan valinta puuttuu ja päätöksentekoa ja yhteiskuntien toimia ei viedä johdonmukaisesti kohti ekologiseen kestävyyteen pohjaavaa kokonaiskestävyyttä.

Vaikka Suomi säilyisi Murtuvan maailman skenaariossa keskimääräistä parempana paikkana asua, ei murtuva maailma ole Suomelle missään määrin turvallinen. Suomen olemassaolo ja itsenäisyys ovat tässä maailmassa vakavasti uhattuina ja elinmahdollisuuksien romahtaessa maailmalla myös Suomessa väistämättä kamppaillaan.

Riskien torjunnassa korostetaan, että ”on tehtävä kaikki mahdolliset ympäristö-, luonto- ja ilmastoriskejä ennaltaehkäisevät toimet kustannusten moninkertaistumisen estämiseksi, keskiössä ilmastonmuutoksen ja ympäristön saastumisen torjuminen sekä luontokadon pysäyttäminen ja luonnon monimuotoisuuden kääntäminen elpymisuralle. Ympäristöasioissa on siirryttävä vapaaehtoisuudesta tiukempaan sääntelyyn”. Lisäksi tulee huolehtia sivistyspalveluista ja väestön korkea koulutustason ylläpitämisestä. Luontopaneeli tukee tätä viestiä ja toivoo, että näissä ennaltaehkäisevissä toimissa ei viivytellä ja ymmärretään, että torjumalla luonto- ja ilmastoriskejä tänään, tuetaan myös taloudellista kestävyyttä ja Suomen turvallisuutta.

Luontopaneeli toivoo, että myös kulttuuriseen ulottuvuuteen kiinnitettäisiin huomiota erityisesti Blokkien maailmaan ja Murtuvaan maailmaan, mutta kaikkiin skenaarioihin liittyvien riskien hallinnassa. Kulttuurisen sallivuuden vahvistaminen ja kulttuurisen protektionismin ehkäisemisen sekä näiden teemojen yhdistäminen koulutus-, viestintä-, sisä- ja ympäristöpolitiikassa voisi vahvistaa yhteenkuuluvuutta ja voimistaa eri ihmisryhmien kiinnittymistä yhteisen ympäristön suojeluun. Tärkeää on myös eri ryhmien osallisuuden ja toimijuuden vahvistaminen. Yhteinen vastuu luonnosta voi kasvaa, jos luontoa koskeva päätösvalta ei rajautuisi maanomistajiin, vaan ihmiset kokisivat aitoa mahdollisuutta osallistua esim. lähiluontoaan koskevaan päätöksentekoon.

Luontopaneelin lausunnon ovat laatineet Simo Häyrynen, Outi Silfverberg ja Ilari E. Sääksjärvi.